

“Taal is als wijn: hoe ouder hoe beter”

Purisme in het IJslands en Faeröers

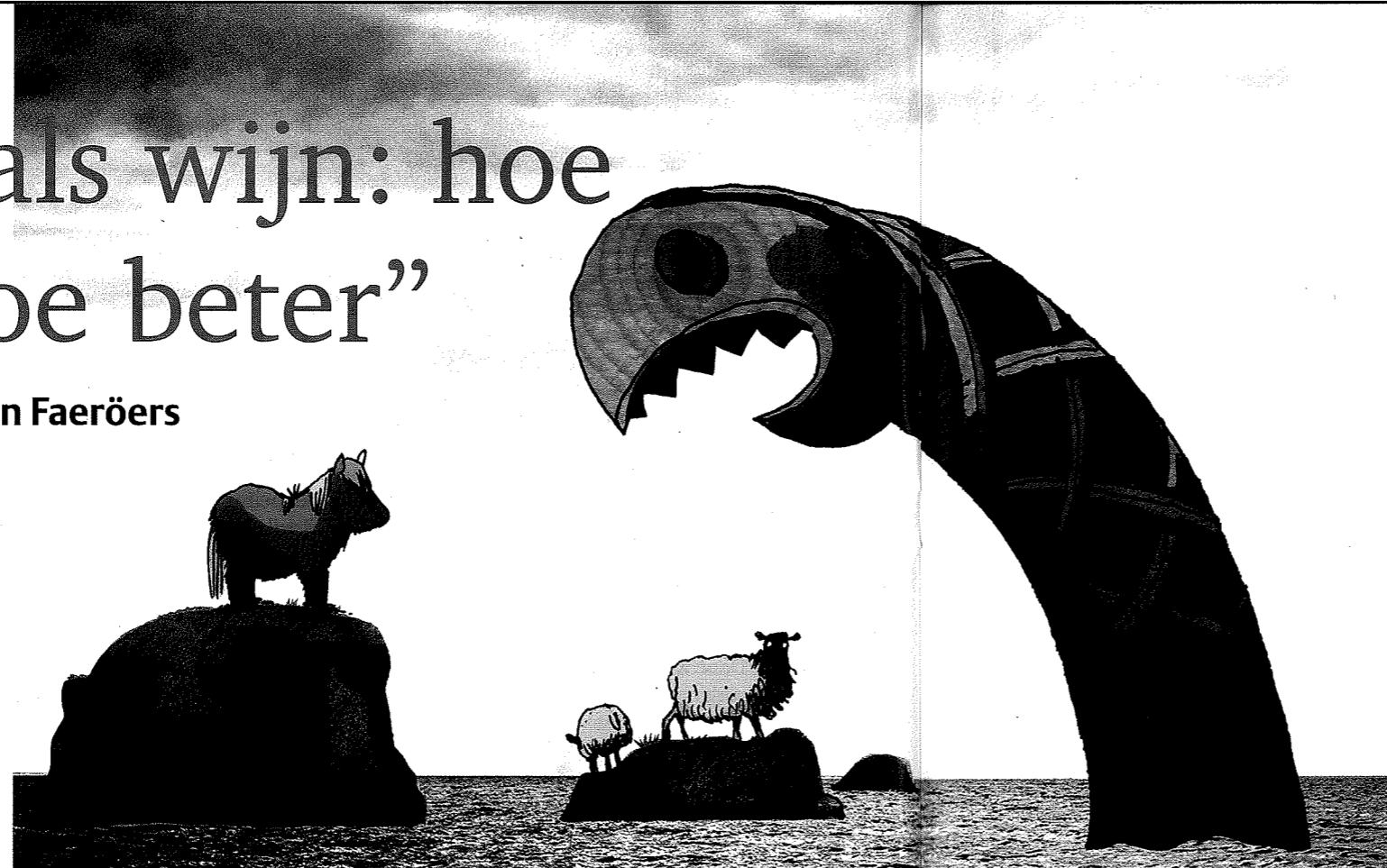
Taalzuiveraars zien het IJslands vaak als lichtend voorbeeld, omdat die taal al eeuwenlang leenwoorden weert. Maar gebeurt dat werkelijk al zo lang? En hoe gaat het in zijn werk? En wat is de situatie op de ook taalkundig gesproken nabijgelegen Faeröer-eilanden?

Nicoline van der Sijs

Er zijn maar weinig landen die zo geïsoleerd liggen als IJsland. En er zijn maar weinig landen waar woorden van buitenlandse komaf zó stelselmatig worden geweerd als IJsland. Is er een verband tussen die ligging en dat purisme? Dat zou suggereert dat de taal zich eeuwenlang in afzondering en zonder invloed van buiten zou hebben ontwikkeld, en dat het purisme een soort wezenstrek van deze taal is. Maar als we terugkijken naar de geschiedenis blijkt het tegenovergesteld: het purisme is van recente datum.

■ DEENS

Bijna vijfenhalve eeuw lang stonden IJsland en de Faeröer onder Deense invloed. In 1397 werden bij de Unie van Kalmar alle Scandinavische landen onder het Deense koningshuis verenigd. In 1918 kreeg IJsland autonomie en in 1944 werd het land onafhankelijk, terwijl de Faeröer sinds 1948 een autonoom gebied binnen het Koninkrijk Denemarken vormen. De politieke band tussen Denemarken, IJsland en de Faeröer zorgde ervoor dat er eeuwenlang ook een sterke taalkundige eenheid bestond. Het Deens was de officiële taal, die werd gebruikt door de overheid en in de kerk. Voor het hoger onderwijs moesten IJslanders en Faeröerders naar Denemarken. Thuis spraken IJslanders meestal IJslands, maar in de periode tussen 1700 en 1900 was de positie van het Deens op alle terreinen, ook als thuis-

taal, heel sterk. Sprekers van het IJslands en het Faeröers gebruikten veel Deense leenwoorden.

In 1771 ging de IJslandse rector van de Latijnse school in Skálholt, Bjarni Jónsson, zelfs zó ver dat hij de IJslanders opriep om in navolging van de Noeren en de Faeröerders over te stappen van het IJslands op het Deens. Immers, de andere Scandinaviërs konden de IJslanders niet verstaan en dat was nadelig in de handel en contacten. Jónsson was een roepende in de woestijn, want juist in deze periode wortelde het negentiende-eeuwse nationalisme, dat hand in hand ging met trots op de eigen taal.

Uit de uitspraak van Jónsson blijkt inmiddels wel dat het IJslands in de achttiende eeuw zeer afweek van de andere Scandinavische talen: het IJslands is een archaïsche taal met een conservatieve spelling. Zo ligt de klemtoon in IJslandse woorden net als in het Oudgermaans op de eerste lettergreep, terwijl in alle andere Germaanse talen het woordaccent ook op andere lettergrepen kan liggen.

■ ROOSKLEURIG

Ondanks de oproep van de IJslandse rector om over te gaan op het Deens was de positie van het IJslands rooskleurig vergeleken met die van het Faeröers. Die taal werd tot de negentiende eeuw nauwelijks geschreven, laat staan gedrukt. Het IJslands daarentegen kende sinds 1584 een bijbelvertaling in de

eigen taal. In de daaropvolgende eeuwen drukte de kerk voor de propagering van het geloof IJslandse religieuze teksten. Sinds het begin van de zeventiende eeuw meende men dat het IJslands de moedertaal was van alle Scandinavische talen en oorspronkelijk gesproken werd door alle Scandinaviërs. Maar de trots op de taal leidde in die periode niet tot een puristische beweging, zoals de Lage Landen en Duitsland die kenden: er stond geen IJslandse Simon Stevin of Hugo de Groot op die de wiskunde of de rechtstaal verrijkte met allerlei nieuwvormingen.

De negentiende eeuw vormt een omslagpunt: zowel in IJsland als op de Faeröer ging men zich actief met de taal bemoeien. Uit die periode dateert het IJslandse purisme. Dat er veelal gedacht wordt dat dit veel ouder is, zal te maken hebben met het al genoemde archaïsche karakter van de taal. Gedurende de hele negentiende eeuw werd er in IJsland gewerkt aan het opbouwen en standaardiseren van de taal en het zuiveren daarvan van buitenlandse, met name Deense invloed. Een belangrijk medium vormde het invloedrijke tijdschrift *Fjölfnir*, dat in 1835 werd opgericht. In het eerste nummer benadrukten de redacteurs het belang van de IJslandse taal voor een IJslandse natie. Ze pleitten ervoor leenwoorden uit het IJslands te weren en wezen op het glorieuze verleden van de taal, waarin saga's als de *Edda* waren geschreven. “Taal is als

wijn: hoe ouder hoe beter”, schreven zij. In deze eeuw slaagden de IJslandse taalzuiveraars erin de meeste Deense leenwoorden te vervangen door IJslandse.

■ TAALRAAD

Het Faeröers werd als taal voor het eerst serieus bestudeerd en beschreven door Jens Christian Svabo (1746-1824). Hij vreesde dat de taal onder Deense druk zou uitsterven. Die vrees was gerechtvaardigd: in de achttiende eeuw hadden de Faeröer-eilanden slechts 5000 bewoners en de economie van de eilanden was geheel afhankelijk van Denemarken. Svabo schreef een Faeröers-Deens-Latijns woordenboek en hij verzamelde volksballaden in het Faeröers. Geen van de werken van Svabo verscheen nog tijdens zijn leven. Toch geldt diens werk als het begin van het geschreven Faeröers en van de bevrijding van het Faeröers van het Deens.

In de loop van de twintigste eeuw werd de taalzuivering in IJsland overgenomen door de overheid. In 1964 stelde het ministerie van onderwijs en cultuur de IJslandse taalcommissie in, ‘Íslensk málnefnd’ (zie www.islenskan.is), die voorlichting geeft op het gebied van taal, en spellinglijsten en IJslandse termen voor nieuwe begrippen publiceert. De Scandinavische landen hebben bovendien een eigen ‘taalunie’, onder de naam Ekspertgruppen Nordens Sprogråd. Een van de projecten is Nordterm-Net; daarin is een groot aantal terminologielijsten

Illustratie: Matthijs Sluiter

van alle Scandinavische talen verzameld.

Ook de Faeröer kennen, sinds 1984, een Faeröerse taalraad: ‘Føroyska málnevndin’ (zie www.fmn.fo). Maar de situatie op deze eilanden is niet vergelijkbaar met de IJslandse: tot op heden is Deens er naast Faeröers de officiële taal. De taalraad ziet weliswaar toe op de officiële woordenschat en schrijft voor veel begrippen gereconstrueerde Faeröerse woorden voor. In de spreektaal echter worden – anders dan in het IJslands – nog steeds veel ingeburgerde Deense woorden gebruikt, en ook internationale en Engelse begrippen zijn dikwijls via het Deens ontleend.

■ FÉSBÓK

Hoe zit het in het begin van de eenentwintigste eeuw met het purisme in het IJslands en Faeröers? Daarnaar hebben de dialectologen Anke en Pieter van Reenen deze zomer veldwerk gedaan. Ze hebben een paar bewoners van Faeröer-eilanden en enkele IJslanders gevraagd welke woorden ze gebruiken voor enkele moderne begrippen. De antwoorden hebben wij aangevuld via internet en met de hulp van informant Heimir Freyr Viðarsson. In het kader op deze bladzijde is achter de woorden aangegeven hoe ze zijn samengesteld.

Uit de voorbeelden blijkt dat zowel het Faeröers als het IJslands ook nu nog zeer puristisch is: het aantal leenwoorden is ver in de minderheid, en de enkele leenwoorden (zoals voor ‘Facebook’ of ‘downloaden’) zijn aangepast in spelling. *Facebook* werd *Fésbók*, waarbij

het interessant is dat *fés* in het IJslands eigenlijk ‘smoel’ betekent, dus een negatieve klank heeft; in *Fésbók* echter is het een neutraal woord.

De meeste woorden zijn nieuwgevormde samenstellingen, waarbij men soms heeft voortgeborduurd op oudere purismen. Zo is *sími*, in het IJslands sinds eind negentiende eeuw het woord voor ‘telefoon’, een betekenisuitbreiding: het woord *sími* betekent oorspronkelijk ‘draad’. In *laptop* gebruikt men voor het tweede deel het gewone woord voor ‘computer’, *telda* of *tólva*, dat letterlijk ‘teller’ betekent. Aardig is *gemi* voor ‘gsm’; het IJslandse *gemi* betekent ‘schaap van een jaar of een winter oud’, en wordt ook gebruikt als negatieve aanduiding voor een persoon; het is een afleiding van *gamall* (‘oud’). Het woord wordt tegenwoordig voor een mobiele telefoon gebruikt vanwege de klankgelijkenis met *gsm*.

Verder blijkt dat er soms verschillende varianten naast elkaar bestaan: dan is er kennelijk nog geen consensus over het te gebruiken begrip. Er bestaan ook dialectverschillen, vooral op de verschillende Faeröer-eilanden. En, zo hebben Anke en Pieter van Reenen ervaren, onder jongeren bestaat een verschil in houding: de meeste jonge Faeröerders geven de voorkeur aan eigen Faeröerse woorden boven Engelse leenwoorden, terwijl de IJslandse jeugd een laconiekere houding heeft tegenover leenwoorden. Als zij die houding ook op latere leeftijd volhouden, zal het IJslands in de toekomst een deel van zijn bijzondere positie en puristische imago verliezen. ■

IJslandse en Faeröerse woorden voor moderne begrippen

	FAERÖERS	IJSLANDS
apenstaartje	<i>kurla</i> (‘krulletje’)	<i>att-merki</i> (‘at-teken’)
beeldscherm	<i>skærm</i> (‘raam, scherm’)	<i>skjár</i> (‘raam, scherm’)
container	<i>bingja</i> (‘vat’)	<i>gámur</i> (‘opberger’)
design	<i>sniðgeving</i> (‘vormgeving’)	<i>hönnun</i> (‘mooi gemaakt’)
downloaden	<i>taka niður</i> (‘neer-, binnenhalen’)	<i>hala niður</i> (‘neer-, binnenhalen’); <i>dánlód(a)</i>
Facebook	<i>Fjesabòkin</i>	<i>Fésbók, Feisbúkk</i>
laptop	<i>fartelda</i> (‘gaan-teller, mobiel-teller’)	<i>fartólva</i> (‘gaan-teller, mobiel-teller’)
mobiel/gsm	<i>fartelefon</i> (‘gaan-telefoon’)	<i>farsími</i> (‘gaan-draad’); <i>gemi</i>
sms(en)	<i>sms(a)</i>	<i>smáskilaboð</i> (‘kleine boodschap’); <i>sms(a)</i>
usb-stick	<i>geymi</i>	<i>mínniskubbur</i> (‘geheugen-blokje (chip)’); <i>mínnislykill</i> (‘geheugen-sleutel’); <i>usb-kubbur</i> (‘usb-blokje, usb-chip’); <i>usb-lykill</i> (‘usb-sleutel’)